

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Жиляк Н. В., Комарницька Л. М., Топорівська Я. В.

ВСТУП

Нещодавно Україна приєдналася до Конвенції ООН про права інвалідів, яка спрямована на повне забезпечення всіх прав та свобод людей з інвалідністю і, що дуже важливо, на попередження всіх форм дискримінації стосовно інвалідів. Держави, які ратифікували Конвенцію, зобов'язані привести своє національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами. А відтак для України – як незалежної демократичної держави – особливого значення набуває розв'язання низки невідкладних соціальних проблем, що стосуються людей з особливими потребами.

На жаль, в Україні історично склалася ситуація, за якої населення з інвалідністю протягом тривалого часу залишалося соціально незахищеним і, навіть, певною мірою ізольованим від соціуму, а відкрите обговорення проблем стосовно інвалідності було непопулярним у суспільстві. Нині в Україні сталися неабиякі зміни: соціальне забезпечення, навчання та соціальна робота з особами, котрі мають інвалідність, базуються на необхідності забезпечення їм рівних можливостей у реалізації прав і свобод у всіх сферах життя суспільства.

Інвалідність є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство і жодна держава. Важливою проблемою для студентів із інвалідністю є їх інтеграція у колектив студентів та пристосування оточуючого середовища до їх потреб. Інтеграція інвалідів у соціальне середовище, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці передбачає організацію роботи з соціально-психологічної реабілітації дітей-інвалідів, психологічної підтримки їх в закладах освіти.

Інклюзія студента з інвалідністю в інтегроване освітнє середовище вимагає досить тривалого періоду адаптації. Перш за все, людині слід:

- інтегруватися в освітній процес з його режимом, формами навчання, системою контролю знань;
- ознайомитися зі структурою закладу освіти, його традиціями;
- «вписатися» у життя навчально-виховного підрозділу, в колектив студентської групи;

– пристосуватися до ритму життя ЗВО і навчання, «чути» свій організм, підтримуючи його працездатність, розкрити свої здібності і таланти.

Багатьом студентам із інвалідністю у ЗВО не вистачає достатньої уваги та підтримки з боку викладачів через те, що вони не вважають за потрібне повідомляти когось про свою ваду, якщо це не буде впливати на їхні успіхи у навчанні та виконання їхніх обов'язків. Можливо, деякі занадто гостро сприймають інвалідність і не хочуть, щоб через їхню ваду навішували ярлики. Такі студенти можуть вважати, що впораються самостійно, чи просто не знають про послуги, які пропонує їм заклад вищої освіти. Деякі студенти з інвалідністю, можливо, покладаються на методи, що їм допомагали до цього часу. Але, оскільки темп навчання у закладі вищої освіти швидший, ніж у школі, і доводиться виконувати більшу кількість завдань високої складності, додаткова допомога таким студентам, безумовно, знадобиться.

1. Проблеми соціалізації молоді людини з інвалідністю

Кількість осіб з інвалідністю постійно зростає, хоча причини і наслідки інвалідності можуть бути різними. Вони зумовлені як неоднаковими соціально-економічними обставинами, так і різним ступенем забезпечення державами добробуту своїх громадян. Нині можна говорити про глобальний характер проблеми інвалідності.

Інвалідність – це проблема не тільки однієї окремої людини, але й всього суспільства в цілому. Це проблема ставлення суспільства до конкретної людини з особливими потребами, ставлення до інвалідності як до соціального явища, проблема підтримки та соціального захисту людей з інвалідністю.

Радикальна трансформація економічного та суспільного життя в нашій країні привела до актуалізації проблеми соціального захисту дітей та молоді, як соціально нестійкої групи населення, особливо молоді з інвалідністю. За 2008–2018 рр. кількість осіб з інвалідністю в Україні у віці від 18 до 30 років подвоїлася і в 2018 року склала близько 587 тис. осіб.

У контексті цього досить важливою є проблема соціалізації, яка є одним із найважливіших чинників входження молоді людини в доросле життя, а особливо, молоді з функціональними обмеженнями. Успішна соціалізація проявляється в засвоєнні норм, правил, знань, в розкритті творчих талантів і здібностей, у формуванні особистості, а також у її соціальній адаптації.

Упродовж своєї історії суспільство постійно змінювало своє ставлення до людей з певними відхиленнями у розвитку. Воно, тобто ставлення, пройшло шлях від ненависті і агресії до терпимості, партнерства та інтеграції осіб з обмеженнями життєдіяльності. В результаті зміни свідомості суспільства виникла соціальна модель інвалідності, в основі якої лежить формування особистості з інвалідністю через навколишнє середовище.

Існує безліч механізмів і технологій супроводу процесу соціалізації молоді з інвалідністю. Майже всі вони спрямовані на самореалізацію, самовдосконалення та адаптацію вище зазначеної категорії громадян.

Молоді люди з інвалідністю в процесі соціалізації зіштовхуються з безліччю проблем: нерозумінням суспільства, неповним охопленням аспектів інвалідності з боку держави, з відсутністю спеціальних шкіл-інтернатів, некваліфікованою допомогою фахівців, а також з ізолюваністю від суспільства сім'ї, в якій виховується дитина з інвалідністю.

Наявність такого широкого спектру проблем, з якими зустрічаються молоді люди з обмеженнями життєдіяльності, зумовлює нагальну потребу модернізації усталених технологій процесу соціалізації. Необхідно включити в цей процес безліч нових програм, які сприятимуть розвитку у молоді людини з обмеженими фізичними можливостями необхідних умінь і навичок, особистісних якостей і багато іншого.

Для досягнення успішної соціалізації молодих людей з інвалідністю рекомендується проводити безліч заходів із формування у них інтелектуальних, творчих, комп'ютерних, фізичних і багатьох інших навичок. Необхідно залучити волонтерів до благодійної діяльності, щоб допомогти такій молодій людині та її сім'ї адаптуватися в сучасному суспільстві.

Життя людей з особливими потребами сповнене багатьох проблем. Основною і головною серед них є проблема численних соціальних бар'єрів, що не дозволяють особам з інвалідністю активно включитися в життя суспільства і повноцінно брати участь в ньому¹.

Декларація ООН «Про права інвалідів», яка була прийнята в грудні 1975 року і ратифікована більшістю країн світу, дає наступне визначення поняття «інвалід»: це «будь-яка особа, яка не може самостійно повністю або частково забезпечити свої потреби

---

¹ Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія та практика) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Каравела, 2011. С. 259.

нормального соціального та особистого життя в силу нестачі фізичних або розумових можливостей»².

Сучасне суспільство мало пристосоване для нормальної і комфортної життєдіяльності людей з інвалідністю. Поряд з чисто матеріальними і речовими обмеженнями, таким людям багато в чому утруднений доступ до таких соціальних можливостей і благ як отримання престижної освіти, високооплачуваної і затребуваної на ринку праці роботи і можливості бути обраним до органів місцевого самоврядування або державної влади. В результаті, люди з певними порушеннями фізичного здоров'я вимушено замикаються в досить обмеженому середовищі, що породжує додаткові проблеми і труднощі, на подолання яких і спрямовані технології соціальної роботи з цією категорією населення. Основними цілями застосування технологій соціальної роботи є:

- подолання у людини стану безпорадності;
- допомога в адаптації до нових умов існування і життєдіяльності;
- формування нового, адекватного середовища життєдіяльності людини з інвалідністю;
- відновлення та компенсація втрачених людиною можливостей і функцій.

Найбільшими перешкодами в житті молодих людей з інвалідністю виступають упереджене ставлення, соціальна ізоляція і дискримінація. Сім'ї, які мають дітей з серйозними порушеннями здоров'я, завжди під загрозою їх (тобто дітей) ранньої смерті, а, отже, менше дбають про освіту. Окрім того, сформувалася стереотипна думка, що такі діти мають якомога довше залишатися жити вдома, не виходячи за межі свого житла і родини. Особиста допомога, яка надається дітям з інвалідністю в сім'ях (переважно, матерями), часто перешкоджає розвитку у них елементарних навичок самообслуговування, що також ускладнює перехід до самостійного дорослого життя. Наслідком такого ставлення є те, що переважна більшість молодих людей з інвалідністю, досягаючи юнацького віку, мають рівень освіти нижче, ніж їхні здорові однолітки. Якість освіти людей з інвалідністю, на жаль, часто виявляється гіршою. Іноді існують також обмеження у виборі напрямків професійної освіти.

---

² Концепція розвитку інклюзивної освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата доступу: 26.01.2023). С. 71.

В результаті, молодим людям з інвалідністю важко реалізувати себе у професії, так як у них нижчий рівень освіти, менше або зовсім не розвинені спеціальні трудові навички. Для деяких специфічні фізичні, сенсорні або ментальні розлади обмежують вибір робочих місць. У більшості випадків вони також стикаються з упередженим ставленням роботодавців, які відмовляються або побоюються наймати їх. Експерти відзначають, що в порівнянні зі здоровими молодими людьми молоді люди з певними фізичними вадами мають менше прав на помилку, їм рідко дозволяють пробувати свої сили на професійній ниві. Тому серед них більше неактивних, більше безробітних і більше недозаних (тобто зайнятих на неповну ставку, на сезонних роботах та ін.). Навіть маючи хороший рівень освіти, вони довше шукають роботу, працюють на робочих місцях, які вимагають меншої кваліфікації, або ж займаються менш захищеною діяльністю, яка не передбачає можливостей для кар'єрного зростання.

У соціальній структурі молоді особи з інвалідністю представляють найбільш активну, націлену на можливості самостійно заробляти собі на життя групу. Однак на відміну від дорослих людей з функціональними обмеженнями молоді люди з інвалідністю не мають досвіду роботи і стоять перед проблемою першого (а не повторного) виходу на ринок праці.

Люди з інвалідністю – це вразлива частина суспільства, тому найважливішою є проблема поліпшення їхнього економічного становища, захист їх прав і соціальних інтересів. Ця проблема вимагає консолідації зусиль всього суспільства. Реабілітація даної категорії людей можлива тоді, коли держава надає їм рівні громадянські права і гарантує ці права спеціальними законодавчими актами, причому останні повинні забезпечувати їм привілейовані можливості.

Молоді люди з точки зору соціальних відносин відрізняються тим, що саме на дитинство і юнацтво припадає основний, визначальний етап процесу соціалізації людини. Соціалізація – це один з основних факторів входження молодої людини в доросле життя, процес залучення її до соціального життя, який полягає в засвоєнні людиною системи знань, цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній спільноті, групі. Саме в процесі соціалізації індивід стає особистістю, яка здатна функціонувати в даному суспільстві.

Процес соціалізації особистості проходить у своєму розвитку три основні фази. Перша фаза полягає в освоєнні соціальних цінностей та

норм, внаслідок чого особистість вчиться відповідати суспільству. Друга фаза полягає у прагненні особистості до власної персоналізації, самоактуалізації та певному впливі на інших членів суспільства. Третя фаза полягає в інтеграції кожної людини у певну соціальну групу, де вона розкриває власні властивості та можливості.

Однією з основних проблем молодих людей з інвалідністю є проблема отримання професії, яка надала б їм можливість працювати. На сьогоднішній час створена розгалужена мережа установ професійного становлення молоді, яка включає в себе сукупність органів виконавчої влади та реабілітаційних установ; центрів професійних орієнтацій і зайнятості; навчальних закладів і центрів соціальної допомоги. Але на практиці, на жаль, реалізація основних напрямків професійного становлення молоді з обмеженими можливостями здоров'я зіштовхується з багатьма проблемами. Одна з проблем, це відсутність педагогічного, психологічного і соціального супроводу дітей з особливими потребами. Процес соціалізації та адаптації, як відомо, протікає надзвичайно повільно у молодих людей з обмеженими можливостями.

Іншою проблемою соціалізації молоді з інвалідністю є проблема встановлення міжособистісних відносин або контактів. Для молодих людей це гостра проблема, тому що навколишні по-різному ставляться до них: наприклад, одні просто не помічають їх або намагаються не помічати, інші ж намагаються допомогти, підтримати. Єдиним місцем, де вони відчують себе найбільш комфортно – це батьківська сім'я.

Важливий фактор соціалізації особистості молодих людей з функціональними обмеженнями, є навчання в освітніх закладах. В даному середовищі спілкування міжособистісного характеру можливо не тільки в процесі аудиторного вивчення якоїсь навчальної дисципліни, але і на неформальному рівні, поза заняттями.

Молоді люди з інвалідністю, які навчаються в освітніх закладах, зіштовхуються з різними проблемами. Так, багато освітніх установ не оснащені пандусами, апаратами для навчання людей з вадами зору, сурдотехнікою, адаптованими комп'ютерами, немає ліфтів, кімнат для відпочинку, а найчастіше і медпункту. У комп'ютерних аудиторіях не використовуються спеціальні методики, що компенсують дефекти зору або слуху. Осіб, які мають діагноз ДЦП, наприклад, дуже мало в освітніх професійних закладах, тому що вони фізично не можуть дістатися самостійно до навчальних аудиторій, які розташовані на другому або вище поверсі. Молоді

люди зі спинномозковими проблемами змушені проводити все життя в чотирьох стінах своїх будинків. Велика проблема для такої категорії людей в тому, що дверні отвори і ліфти занадто малі для інвалідних колясок, сходи, майже ніколи, не обладнані платформами для спуску інвалідних колясок чи якимись іншими підйомними пристосуваннями; вся система міського транспорту не пристосована для людей з обмеженими можливостями.

Сьогодні в Україні розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти.

Метою Концепції є діяльність, спрямована на:

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами;

- створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі, з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;

- формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю³.

Аналізуючи проблеми адаптації молодих людей з інвалідністю можна відзначити основні шляхи підвищення адаптаційних процесів вище зазначеної категорії людей:

- розробка громадських і державних реабілітаційних програм для молодих людей з особливими потребами;

- створення профільних реабілітаційних центрів, в яких вирішувалися б проблеми соціальної допомоги, а також спілкування та взаємодопомоги; формування відкритого соціокультурного простору, залучення волонтерів, студентів психолого-педагогічних спеціальностей як соціальних працівників;

- проведення роботи з професійного самовизначення молоді з інвалідністю на підставі наявних знань про власні психологічні особливості з урахуванням програм саморозвитку.

---

³ Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Психологічний довідник учителя: В 4 кн. Кн. 3. Київ : МАУП, 1997. 120 с.

2. Підготовка студентської молоді з інвалідністю до професійної діяльності

Професійна підготовка особи з інвалідністю є складним та тривалим процесом, якому притаманні певні особливості системи освіти, що обумовлені специфікою соціально-педагогічної роботи, необхідністю постійного вдосконалення та підвищення рівня професійної компетентності до сучасних вимог та нозологією людини. Про цей важливий напрям роботи йдеться у таких важливих документах як *Концепція розвитку інклюзивної освіти*, постанова Кабінету міністрів України від 15 серпня 2011 року «*Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах*».

У психолого-педагогічних дослідженнях Н. Назарова, Ф. Рау, Д. Шульженко та ін. визначено сфери професійної діяльності для молоді людини, а саме: профілактика, діагностика, консультування, педагогічна корекція, участь у психологічній і психотерапевтичній допомозі, освітня й соціально-педагогічна діяльність⁴.

Професійна готовність особи з інвалідністю до навчання та є суб'єктивно значущою, вона слугує індикатором ставлення людини до передбачуваних дій і відображенням психофізичних особливостей стану індивіда в конкретний період часу, що передує діяльній активності⁵. Готовність зумовлює поведінку особистості, прискорює та полегшує досягнення нею необхідного професійного результату.

В. Семиченко виділяє такі **компоненти готовності до діяльності**, а саме:

- операційну готовність, що вимагає активізації усіх знань вмінь та навичок;
- функціональну готовність – усвідомлення людиною своїх професійних цілей, оцінки існуючих принципів роботи, визначення найбільш ймовірних варіантів дії;
- особистісну готовність, яка складається з активності особистості при залученні педагогічного процесу, розподілу мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, оцінки ймовірності досягнення професійних успіхів через діяльність.

---

⁴ Шумакова О.С. Зміст волонтерської діяльності студентів-волонтерів ВНЗ : *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Київ, 2013. 302 с. С. 102.

⁵ Миронова С.П. Етапи підготовки майбутніх педагогів до корекційної роботи з розумово відсталими дітьми : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2008. С. 293.

У структурі професійної підготовки молоді з інвалідністю виділяють *аспекти підготовки* такі як⁶:

- педагогічний;
- психологічний;
- управлінський.

Одна з найважливіших концептуальних авторів цього підходу полягає в тому, що такі види професійної діяльності, як соціальна робота, соціальна допомога і загалом соціальні послуги розглядаються як види соціально-педагогічної діяльності. На думку дослідниці, належної ефективності професійної підготовки особи з інвалідністю можна досягти тільки орієнтуючись на особистісний потенціал студентів, що дозволяє вважати концепцію підготовки особистісно орієнтованою.

С. Миронова розробила і впровадила особистісно-діяльнісну модель для корекційних педагогів, структура якої містить у собі *компоненти професійної діяльності* (напрями педагогічної діяльності, професійні функції), а саме⁷:

- діагностична діяльність – передбачає всебічне вивчення дитини з інтелектуальними порушеннями, визначення її рівня розвитку, постійне спостереження за динамікою інтелектуальної та особистісної сфери розвитку дитини;
- орієнтаційно-прогностична діяльність – передбачає визначення стратегії корекційно-виховної роботи з кожним учнем; створення єдиної мети та завдань на кожному етапі корекційно-виховної роботи; прогнозування результатів корекції; визначення лінії співпраці з сім'єю;
- конструктивно-проектувальна діяльність – включає проектування змісту корекційної, навчальної та виховної роботи; правильно підібрані засоби корекційного впливу і форми роботи з учнями;
- корекційна діяльність – це специфічний компонент педагогічної діяльності корекційного педагога. Ця діяльність містить у собі роботу з подолання або послаблення виявлених порушень психофізичного розвитку дитини, профілактику вторинних та супутніх порушень, формування особистості дитини,

---

⁶ Мурашкевич О.А. Як стати волонтером : метод. реком. Луганськ : Луганський обласний благодійний фонд «Підліток», 2005. 80 с.

⁷ Миронова С.П. Етапи підготовки майбутніх педагогів до корекційної роботи з розумово відсталими дітьми : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2008. 345 с.

створення умов для розвитку учня з інтелектуальними порушеннями;

- організаційна діяльність корекційного педагога суттєво відрізняється від аналогічної діяльності у вчителя загального закладу освіти, оскільки учень з інтелектуальними порушеннями самостійно себе організувати не може. Ця діяльність передбачає вміння педагога організувати роботу колективу учнів класу, батьків вихованців, свою власну активність;

- інформаційно-пояснювальна діяльність полягає у вмінні відібрати і опрацювати інформацію, призначено для дітей з інтелектуальними порушеннями, зробити її доступною для їх розуміння та засвоєння;

- комунікативно-стимулююча діяльність корекційного педагога містить встановлення правильних стосунків з учнями, їх батьками, колегами-педагогам, представниками громадських та інших організацій;

- аналітико-оцінювальна діяльність дозволяє фахівцю аналізувати процес навчання та корекційної роботи; виявляти в них позитивні сторони та недоліки; порівнювати результати з визначеною метою і завданнями; співвідносити роботу з досвідом інших колег;

- дослідно-творча діяльність передбачає творче застосування педагогічної теорії і методичних рекомендацій, проведення дослідницької діяльності.

Усі елементи діяльності молодого фахівця, в тому числі з інвалідністю, реалізуються в комплексі і органічному поєднанні. Кожен із компонентів передбачає володіння молодою людиною відповідними знаннями і вміннями, які отримуються під час професійної освіти та удосконалюються під час практичної діяльності.

Грунтуючись на дослідженнях учених Н. Пахомової, Л. Руденко, Л. Фомічової можна виокремити такі важливі **елементи підготовки студентської молоді до професійної діяльності**, а саме⁸:

- мотиваційний – мотивація до оволодіння знаннями, професійної діяльності, бажання працювати за обраним фахом;

- когнітивний – досвід людини, її практичну діяльність, пізнавальні можливості, уміння спілкуватися тощо;

- поведінковий – самоконтроль у комунікативній взаємодії.

Підготовка майбутніх фахівців з інвалідністю направлена на формування у студентів системи знань. Особливу увагу слід

---

⁸ Рудякевич Т.О. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах : метод. розроб. Житомир : ЖДУ, 2004. С. 22.

приділяти свідомому засвоєнню навчального матеріалу. На заняттях здійснюється трансформація теоретичних знань у практичні уміння і навички. Єдність і скоординованість знань під час вивчення гуманітарних, соціально-економічних, професійно-орієнтованих дисциплін дозволяє сформувати у студентів з інвалідністю знання і навичок у галузі обраної ними професійної діяльності.

3. Підготовка студентської молоді з інвалідністю до волонтерської діяльності

В Україні активно розвивається волонтерський рух, саме тому науковці почали розглядати волонтерство як важливий ресурс у педагогічній роботі. Т. Пасічній належить думка, що готувати до волонтерської діяльності потрібно дітей ще з молодшого шкільного віку в рамках навчально-виховного процесу⁹.

Волонтерська діяльність студентів з інвалідністю – є невід’ємною частиною їх професійної підготовки. Саме в ролі волонтерів студенти отримують перший активний досвід взаємодії з дітьми та дорослими. Сприяють активізації допомоги на добровільних засадах загострення актуальних соціальних проблем та відсутність досконалої системи надання необхідних послуг вразливим верствам населення, серед яких є діти з особливими освітніми потребами, малозабезпечені сім’ї, постраждалі від війни тощо.

У процесі організації волонтерської роботи, яка сприяє формуванню професійно-особистісних якостей важливо одночасно впливати на свідомість молоді з інвалідністю, розвивати їх почуття і виробляти в них навички і звички поведінки здорового способу життя, тобто розвивати когнітивно-емоційний та поведінковий компоненти підготовки. Це досягається за умови систематичного й планомірного впливу. Якщо недотримано хоча б один з цих компонентів, процес виховання не досягає своєї мети. Тому однією з вимог щодо процесу підготовки студентів до здійснення професійних функцій є різнобічність впливу на особистість, одночасний вплив на свідомість, почуття і поведінку, основу яких складають переконання.

Професійно-особистісні якості осіб з інвалідністю – це стійкі риси їх свідомості й поведінки, що є результатом усвідомлення сутності своєї професійної діяльності, волонтерської роботи й вироблення відповідних способів професійної поведінки. Виходячи

---

⁹ Ларіонова Н.І Історико-феноменологічний аналіз волонтерства. Соціальна педагогіка : теорія та практика. Київ, 2010. С. 184.

з цього, зовнішній механізм процесу формування цих якостей у студентів має полягати в комплексному поєднанні змісту підготовки до виконання професійних функцій засобами волонтерської роботи, методів і прийомів переконання, що розкривають професійно-етичне значення відповідних моральних норм і принципів цієї роботи і включенні студентів з інвалідністю у відповідні види практичної діяльності¹⁰.

Н. Малярчук вважає, що під час волонтерської діяльності студенти розвивають професійно-особистісні риси такі як: емпатія, толерантність, терплячість, педагогічний оптимізм, альтруїзм, емоційну відкритість. Саме тому залучення студентів до волонтерства є однією із важливих умов розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців¹¹.

Залучення студентів до проектування своєї освіти, на думку І. Беха, може, з одного боку, зміцнювати професійну мотивацію, а з іншого – бути зразком для побудови життєвої і професійної стратегії. У цьому зв'язку надзвичайно важливо, щоб із ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, усвідомили його зв'язок із метою й завданнями обраної професії, а також були залученими у спеціально організовану роботу з розвитку своїх професійних орієнтирів¹². Такою роботою можна вважати волонтерську діяльність студентів під час навчання у вищому закладі освіти.

На думку В. Гладуш у процесі професійної підготовки у вищому закладі освіти ***участь студентів у волонтерській діяльності дозволяє реалізувати функції***¹³:

- світоглядна – волонтер в процесі виконання суспільно необхідної і важливої роботи відчуває свою значущість, той факт, що його добровільна діяльність йде на користь і розуміє, що завдяки цьому можливо багато обставин змінити на краще;

---

¹⁰ Миронова С.П. Етапи підготовки майбутніх педагогів до корекційної роботи з розумово відсталими дітьми : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2008. 345 с.

¹¹ Ларіонова Н.Б. Волонтерство в інституційному просторі. Соціальна педагогіка : теорія та практика. Київ, 2011. С. 467.

¹² Карпенко О.Г. Волонтерство як соціально-педагогічна умова становлення особистості : підручник. Севастополь : Центр навч. л-ри, 2006. С. 212.

¹³ Гладуш В.А. Теорія і практика післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. док. пед. наук 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 21.

- виховна функція – участь людини у волонтерських заходах передбачає формування людських чеснот, таких як: милосердя, доброта, чесність, благородство, партнерство, відвертість. Якщо у студента вони не достатньо розвинені, або відсутні взагалі йому буде складно працювати волонтером, проте саме добровільна, благодійна робота виховує ці важливі якості особистості;

- комунікаційна функція – діяльність волонтера пов'язана із взаємодією на налагодженні контактів з людьми, які потрапили у складні життєві ситуації, через різні фактори (соціальні, екологічні, економічні). Волонтер – це людина, яка вміє і може спілкуватися з різними людьми, це можуть бути люди похилого віку, діти-сироти або важко хворі;

- пізнавальна функція – так як волонтер не отримує фінансової винагороди за свою роботу, він має дохід у вигляді нового досвіду, який набувається під час добровільної роботи. В залежності від соціальних проєктів, які волонтер сам для себе обирає, від отримує різноманітний досвід, нові знання, навички та вміння необхідні для виконання визначених задач;

- функція формування соціального капіталу – ця функція полягає у набутті під час волонтерської діяльності нових знайомств та контактів. Взаємодія із співробітниками та службовцями державних органів дає змогу розширити сфери діяльності волонтерських організацій;

- рекреаційна функція – волонтерська діяльність це в першу чергу допомога тим, хто її потребує. Проте це також може бути активне, при цьому соціально-важливе проведення часу. Якщо волонтерство передбачає роботу у бібліотеці, на спортивних змаганнях, в музеях та на виставках в галереях, це допомагає волонтеру поєднувати роботу і індивідуальні творчі інтереси, хобі;

- профілактична функція – високі моральні вимоги до особистості волонтера, а також організація його вільного часу на користь суспільству, допомагає в майбутнього завадити розвитку девіантної поведінки. Також, профілактична функція полягає у висвітленні волонтерської діяльності як прикладу свідомої та безкорисної праці студента;

- аксіологічна функція – під час волонтерської діяльності в людини формується набір моральних цінностей, яких потребує сьогодення. В сучасному світі, коли відбуваються такі процеси як глобалізація, міграція та війни волонтер має бути гнучким та має

мати такий набір моральних чеснот, який не завадить сприймати світ без оціночних суджень і упереджень;

- функція зростання громадської активності – це необхідна функція для волонтерів, адже для того, щоб займатися цією діяльністю студент має бути не байдужим та активним у вирішенні проблем інших людей;

- функція соціалізації – волонтерські організації не завжди існують тільки завдяки дорослим людям, до них також можуть бути залученими школярі. Завдяки такому досвіду діти переймають позитивну модель поведінки, навчаються як треба поводити себе в суспільстві, чим можна допомогти, а також реалізують свою творчу енергію.

Вирішення питання підготовки студентів до майбутньої професії засобами волонтерської роботи на думку Н. Ларіонової можливе за умови переосмислення теоретичних засад організації волонтерської роботи у вищому закладі освіти, а також визначення мети, змісту навчання студентів-волонтерів у контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти. Хоча сьогодні переважна кількість студентів і займається волонтерською роботою, однак ще не сформовано її оптимальної моделі, яка містила б ефективні механізми залучення та відбору, навчання та моніторингу, супервізії та заохочення, що є основними аспектами діяльності волонтерів¹⁴.

В.Іваненко вважає, що залучати до волонтерства студентів потрібно з перших курсів навчання, щоб вони починали осмислення його сутності, розуміли зв'язок між цілями й завданнями обраної професії, а також залучались до організації роботи з розвитку ціннісних та професійних орієнтирів. «Підготовка студентів до майбутньої професії засобами волонтерської роботи можлива, якщо переосмислити організацію волонтерства у вищій школі, а також визначити мету, зміст навчання волонтерів, та у практичному аспекті – формувати готовність студентів до добродійної та професійної діяльності у контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти, включаючи і вирішення проблеми інклюзивного навчання дітей та студентів з особливими потребами», – вважає В. Іваненко.

З. Бондаренко, Л. Галитська вказують на необхідність використання **форм навчальної діяльності у вищому закладі освіти, які сприяють набуттю конкретних умінь та організаторських навичок волонтера** таких, як¹⁵:

---

¹⁴ Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2003. 448 с.

¹⁵ Бондаренко З.П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи : монограф. Суми, 2012. С. 69.

- підготовка студентами соціальної реклами, наочних матеріалів під час тематичних акцій, процесій, рейдів тощо;
- організація диспутів, вікторин та інших масових заходів для дітей з особливими освітніми потребами;
- проведення лекційних занять як базового методу навчання волонтерів;
- використання ділових ігор на заняттях з різних напрямів волонтерської роботи для ефективного засвоєння матеріалу та набуття практичних навичок;
- «мозковий штурм» («брейнстормінг») на заняттях для стимулювання до ефективнішого навчання волонтерській діяльності;
- організація дискусій з волонтером або з групою волонтерів на різні теми;
- семінар-практикум для студентів-волонтерів та працівників соціальних служб для подальшого засвоєння теоретичних знань;
- колоквіум як форма обговорення проблем и за участю членів студентської групи;
- «круглий стіл» для волонтерів із залученням державних та громадських структур для обговорення взаємодії з питань функціонування та розвитку волонтерського руху;
- конференції для працівників та волонтерів для обміну досвідом, напрацювання методик викладання та навчання волонтерів;
- збори волонтерів для обміну досвідом та напрацювання нових форм роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

Вказані форми роботи сприяють набуттю не лише практичного досвіду, але і формуванню професійно-особистісних якостей, потрібних для майбутньої волонтерської роботи.

Підготовку майбутніх фахівців з інвалідністю до виконання професійних функцій засобами волонтерської роботи З.Бондаренко розуміє, як п'ятикомпонентну структуру, складниками якої є¹⁶:

- цільовий – усвідомлення молодою людиною мети і завдань своєї роботи;
- змістовий – розуміння суті та функціональних можливостей професійної діяльності;
- процесуально-технологічний – володіння формами та методами реалізації професійної діяльності;

---

¹⁶ Бондаренко З.П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи : монограф. Суми, 2012. С. 104.

- рефлексивно-аналітичний компоненти – вміння критично ставитись до результатів роботи;
- компонент моніторингу і супервізії.

В Україні студентські волонтерські групи функціонують майже при кожному закладі вищої освіти, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, численних громадських організаціях, здійснюючи переважно соціально-педагогічну роботу у профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному, рекреативному, інформаційному, охоронно-захисному та соціально-побутовому напрямках¹⁷. Студенти навчальних закладів різного типу здійснюють волонтерську роботу під час проходження практики. Після її закінчення частина з них залишається працювати волонтерами в організації, яка за профілем близька до їх майбутньої професійної діяльності.

Існує різна *класифікація видів студентської волонтерської діяльності*, почати треба з традиційної класифікації, яка включає в себе¹⁸:

- Формальне волонтерство є тим, що передбачає роботу волонтера на тривалій основі за визначеними правилами: робота на повний робочий день, щоденне надання послуг та дотримання встановленого плану роботи.
- Неформальне волонтерство відбувається переважно в місцевих громадах, для вирішення локальних питань. Волонтери, як правило, є членами цієї спільноти, які об'єднуються в рамках спільного інтересу, і працюють для його благополучного вирішення. Цей вид волонтерства не має чіткої структури, і волонтери не мають визначених ролей. Мотивацією для залучення волонтерів до цих громадських організацій, зазвичай, є обмін досвідом та взаємодопомогою.
- Державне волонтерство містить роботу в секторах управління та адміністрування і передбачає роботу керівництва. Для цього виду волонтерської роботи потрібно володіти лідерськими якостями та навиками оратора і дипломата. Ці добровольці несуть високий рівень відповідальності та підзвітності, мають спеціальні системи та процедури, які слід виконувати з метою дотримання правил прозорості та звітування перед зацікавленими сторонами.
- Соціальне волонтерство по суті близьке до неформального. Якщо в неформальному волонтери здійснюють локальні дії, то в соціальному більш глобальні та важливіші за значенням.

---

¹⁷ Заверико Н.В. Організація роботи служби волонтерів : метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2005. С. 11.

¹⁸ Там само. 28 с.

Ці волонтерські групи можуть бути дещо неструктурованими. За часом виконання волонтерської діяльності не має чітких обмежень, адже волонтери працюють на конкретний суспільний результат. У наш час соціальне волонтерство є найпопулярнішим, бо воно містить роботу з пенсіонерами, ветеранами і дітьми з особливими освітніми потребами по всьому світу.

- Проектне волонтерство – це один з найпоширеніших видів волонтерства у світі. В залежності від того якими навичками володіє волонтер, до тих проектів він і може бути залучений. Зазвичай, це може бути організація заходів для усіх охочих, адже як правило вхід на них безкоштовний. Тобто, цей вид волонтерської діяльності передбачає те, що усі охочі збираються для того, щоб надати допомогу в організації конкретної масштабної події.

- Медіа волонтерство є відносно новим видом волонтерської роботи. До такої діяльності залучають фотографів, журналістів, блогерів, які в інтернеті висвітлюють діяльність волонтерських організацій, і таким чином інформують населення і сприяють залученню нових людей до волонтерства.

Волонтерська діяльність у вищому закладі освіти сприяє професійному становленню студентів, сприяє саморозвитку та самореалізації студентів, дає можливість засвоювати соціальний досвід та виступає одним з напрямів позанавчальної роботи. Студентство є одним із найважливіших ресурсів волонтерської діяльності, про що свідчать дослідження З.Бондаренко. Найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є студентська молодь, у цьому і полягає особливість волонтерського руху в Україні¹⁹.

На відміну від підлітків-волонтерів, їх значною мірою хвилює проблема міжособистісної комунікації. Для студентів-волонтерів з інвалідністю більш важливе спілкування з професіоналами з обраної спеціальності, знайомство з новими методиками і технологіями роботи, все, що може їм допомогти у подальшому стати висококваліфікованими фахівцями і успішно працевлаштуватися.

Чимало зусиль організатору волонтерської діяльності, на думку О. Безпалько, доводиться витратити саме на мотивування студентської молоді до добровільної діяльності. Далеко не кожна особа здатна стати волонтером, але в силу національних і релігійних особливостей українців волонтерство може достатньо успішно розвиватися у поєднанні з бажанням самореалізуватися і задоволенням своїх

---

¹⁹ Бондаренко З.П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи : монограф. Суми, 2012. 232 с.

власних особистісних інтересів. Тому перед вищими закладами освіти України постає завдання підготовки студентів до волонтерської роботи²⁰.

Н. Заверико запропоновано систему особистісних чинників, які є необхідними для волонтера, а саме²¹:

- сформована індивідуальна мотивація, діапазон якої надзвичайно широкий: від бажання отримати нові навички, підвищення самооцінки, почати будувати свою професійну кар'єру до прагнення самоствердитися;
- сильна громадянська та соціальна позиція студента у поєднанні з бажанням до вдосконалення є провідними рушійними силами справжнього волонтера;
- розвиток волонтерської самоідентичності під час набуття приємних особистих спогадів, вражень, знайомств та навичок до яких хочеться неодноразово повернутися;
- внутрішній самоконтроль у поєднанні з високою емоційною стабільністю та почуттям людської гідності;
- високий рівень фізичного і психічного здоров'я студента, як необхідні ресурси для тих, хто має бажання займатися волонтерською діяльністю.

Волонтери-фахівці – це психологи, педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники та інші спеціалісти, які надають консультативну допомогу та підтримку волонтерам або практично допомагають різним клієнтам соціальних служб. Основним рушійним мотивом участі спеціалістів у волонтерському русі є реалізація особистих професійних амбіцій та можливостей. Іноді така допомога має суто альтруїстичний характер, часом спеціаліст намагається розширити коло своїх професійних контактів та інтересів.

Студенти різних закладів працюють як волонтери в організаціях під час проходження навчальної практики. Після її закінчення багато з них залишається відданими волонтерами в організації, яка за профілем близька до їхньої майбутньої професійної діяльності. У студентів-волонтерів особливі мотиви для добровільної роботи.

Отже, волонтерська діяльність має особливе значення для професійного та особистісного становлення фахівця, формування його практичних умінь і навичок. Разом з тим, виходячи з вищевикла-

---

²⁰ Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 214 с.

²¹ Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів : метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 36 с.

деного, здійснення волонтерських функцій стосовно інших людей сприяє формуванню загального соціального досвіду, а саму волонтерську діяльність робить сферою функціонування (виявлення, вивчення, набуття, узагальнення, накопичення, реалізації та поширення) власного досвіду.

ВИСНОВОК

Для соціально-психологічної підтримки та розвитку у студентів з інвалідністю важливих професійних і особистісних якостей, необхідних для активної життєдіяльності з формування навичок здорового способу життя ми вважає за доцільне використовувати метод тренінгів. Процедура тренінгових занять містить пошук мотивів, за яких особистість здійснює будь-яку діяльність; аналіз причин, що перешкоджають здійсненню певної роботи; створення моделі особистості фахівця; підведення підсумків тощо.

Для підготовки та проведення тренінгів мають бути чітко визначені мета заняття, завдання, перелік і послідовність виконання різних вправ, завдання на рефлексію власних дій, матеріали для підсумків роботи тощо. Важливу роль відіграє усвідомлення відповідальності за результативність навчального процесу з боку як тренера, так і учасників.

Ефективність тренінгів на нашу думку обумовлена широким спектром тем для їх використання, а саме: формування навичок міжособистісної взаємодії, розвиток рефлексивних здібностей, зміна стереотипів, що заважають особистості справлятися з нестандартними ситуаціями у житті (а згодом і професійній) роботі, зрештою, це і широкі можливості самореалізації молоді з інвалідністю.

З метою активізації участі студентів у тренінгах, оптимізації їх взаємодії у тренінговій групі, розвитку професійних і особистісних якостей важливим є дотримання принципів: активності кожного учасника; зворотного зв'язку, який має бути аргументованим, інформативним, персоніфікованим; довірливого й відкритого спілкування, заснованого на доброзичливості і готовності до взаємодії; конфіденційності як гарантії збереження змісту спілкування в межах групи тощо. Варто, щоб студенти з інвалідністю мали належні особистісні якості та відповідні моделі поведінки, які б сприяли результативності будь-якої роботи, яку проводитимуть молоді люди з інвалідністю.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано, що молоді люди з інвалідністю в процесі соціалізації зіштовхуються з безліччю проблем: нерозумінням суспільства, неповним охопленням аспектів інвалідності з боку держави, з відсутністю спеціально об'єднаних закладів освіти, некваліфікованою допомогою фахівців, а також з ізоляцією від суспільства сім'ї, в якій виховується дитина з інвалідністю та іншими проблемами. Найбільшими перешкодами в житті молодих людей з інвалідністю виступають упереджене ставлення, соціальна ізоляція і дискримінація. Доведено, що базовими у соціально-психологічній підтримці студентської молоді з інвалідністю є отримання професії, яка надала б їм можливість працювати та підготовка і залучення до волонтерської діяльності. В Україні студентські волонтерські групи функціонують майже при кожному закладі вищої освіти, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, численних громадських організаціях, здійснюючи переважно соціально-педагогічну роботу у профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному, рекреаційному, інформаційному, охоронно-захисному та соціально-побутовому напрямках. Для студентів-волонтерів з інвалідністю більш важливе спілкування з професіоналами з обраної спеціальності, знайомство з новими методиками і технологіями роботи, все, що може їм допомогти у подальшому стати висококваліфікованими фахівцями і успішно працевлаштуватися.

Обґрунтовано, що для соціально-психологічної підтримки та розвитку у студентів з інвалідністю важливих професійних і особистісних якостей, необхідних для їх активної життєдіяльності доцільно використовувати метод тренінгів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко З.П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи : монограф. Суми, 2012. 232 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 214 с.
3. Гладуш В.А. Теорія і практика післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. док. пед. наук 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2013. 41 с.
4. Заверико Н.В. Організація роботи служби волонтерів : метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2005. 28 с.
5. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів : метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 36 с.

6. Карпенко О.Г. Волонтерство як соціально-педагогічна умова становлення особистості : підручник. Севастополь : Центр навч. л-ри, 2006. 335 с.
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата доступу: 26.01.2023)
8. Ларіонова Н.І. Історико-феноменологічний аналіз волонтерства. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. Київ, 2010. 456 с.
9. Ларіонова Н.Б. Волонтерство в інституційному просторі. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. Київ, 2011. 675 с.
10. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія та практика) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Каравела, 2011. 367 с.
11. Миронова С.П. Етапи підготовки майбутніх педагогів до корекційної роботи з розумово відсталими дітьми : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2008. 345 с.
12. Мурашкевич О.А. Як стати волонтером : методичні рекомендації. Луганськ : Луганський обласний благодійний фонд «Підліток, 2005. 80 с.
13. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Київ : Академ-видав, 2003. 448 с.
14. Рудякевич Т.О. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах : методичні розробки. Житомир : ЖДУ, 2004. 48 с.
15. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Психологічний довідник учителя: В 4 кн. Кн. 3. Київ: МАУП, 1997. 120 с.
16. Шумакова О.С. Зміст волонтерської діяльності студентів-волонтерів ВНЗ : *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Київ, 2013. 302 с.

Information about the authors:

Zhyliak Nataliia Viktorivna,

PhD in Psychology,

Associate Professor at the Department of Social Work,

Psychology and Socio-Cultural Activity

named after T. Sosnovska,

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education

Kamianets-Podilskiy State Institute

Hodovantsia str., 13, Kamianets-Podilskiy,

Khmelnytskyi region, 32300, Ukraine

Komarnitska Liudmyla Mykholaivna,
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Social Work,
Psychology and Socio-Cultural Activity
named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
Kamianets-Podilskyi State Institute
Hodovantsia str., 13, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, 32300, Ukraine

Toporivska Yaroslava Volodymyrivna,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
M. Kryvonosa str., 2, Ternopil, 46002, Ukraine